

KATOLIČKA CRKVA U HRVATSKOJ NA RAZMEĐU TRADICIONALNOSTI I MODERNOSTI: NOVI PRIJEPORI EUROPSKE STVARNOSTI

Andreja SRŠEN, Zagreb

Središnja tema rada usmjerena je na proučavanje uloge i značenja Katoličke Crkve i crkvenih elita u Hrvatskoj na razmeđu tradicionalnosti i modernosti na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. Danas je za historiografiju neupitna činjenica da je uloga Crkve u povijesnom razvoju 20. stoljeća ostala prepoznatljiva u svojoj konstanti njegujući elemente koji su svojom povezanošću, kohezijskom i asimilacijskom snagom doprinijeli opstojnosti hrvatskog nacionalnog identiteta i u razdoblju komunizma. Rad se također dotiče i rasprave odnosa Katoličke Crkve u Hrvatskoj i Europske unije te svih onih refleksija u odnosu na moguće aplikacije pojedinih sekularnih europskih koncepata na hrvatsko društvo. Katolička Crkva u Hrvatskoj od samih je početaka stvaranja hrvatske države i početka uspostave diplomatskih odnosa Hrvatske s Europskom unijom imala važnu ulogu u očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta, i to ne samo upozoravajući na ono što priječi razvoj demokratskog društva u Hrvatskoj već se njezina zadaća, kako onda tako i danas, u prvom redu očituje u ponudi načela kršćanskog humanizma u njegovim dimenzijama i realizaciji, a sve u cilju kako bi Hrvatska u novoj europskoj zajednici bila prepoznata upravo u okviru tih načela koja čine osnovu hrvatskog nacionalnog identiteta.

KLJUČNE RIJEČI: *Europska unija, Katolička Crkva, Hrvatska, hrvatski nacionalni identitet, sekularizam, komunizam, kršćanski humanizam, hrvatsko društvo.*

Uvod

Hrvatski nacionalni identitet prepoznaje se u povijesti u kojoj je nastao, po prostoru u kojem je dominirao, po stanovništvu koje ga je oblikovalo i kulturi koja ga je definirala, ali i po institucijama koje su ga tijekom povijesti očuvale od različitih povijesnih prijetnji. Glavno vezivno tkivo koje je pridonijelo toj izgradnji i očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta jest zasigurno Crkva u Hrvata¹ i katolička vjera kao njena »utemeljiteljska svi-

¹ Pojam »Crkva u Hrvata« često se susreće u različitim kontekstima, stoga je važno odrediti na što se pojam točno odnosi. Pojam »Crkva u Hrvata«, pored Katoličke Crkve u Hrvatskoj, obuhvaća i Katoličku Crkvu u

jest«. Upravo je Crkva svojim djelovanjem na ovim prostorima sudjelovala u formiranju »religijskog identitetskog kôda« kao kolektivne svijesti koja je u povijesnim fazama integracije hrvatske nacije bila poveznica svih strukturalnih dimenzija hrvatskog nacionalnog identiteta što se odnosi na teritorijalnu pripadnost, povijesno nasljeđe, kulturalna obilježja i političko društvo.² U tom kontekstu rad ima za cilj odgovoriti na pitanje – kakva je danas uloga i značenje Katoličke Crkve u različitim poljima javnog djelovanja nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Europska unija je inspirirana na baštini dviju civilizacija koju čine grčka i rimska civilizacija, te je tijekom svoje povijesti, a tako i danas, u plodnoj dijalektici s kršćanskom, židovskom i islamskom tradicijom. Važna je to činjenica u razumijevanju sadašnje »kršćanske stvarnosti« Europe koja je, premda duboko sekularizirana, ipak utemeljena na religijskim vrijednostima, i to onim kršćanskim. Upravo su te vrijednosti u bitnome oblikovale identitet Europe. Iz navedenog proizlazi pretpostavka da upravo kršćanstvo integrira hrvatsko u europsko društvo i da je to velik prinos cjelokupnom humanističkom, kulturnom i duhovnom razvoju jedinstva u mnogostrukim različitostima Europske unije. U tom se kontekstu radom pokušava prikazati ulogu i značenje Katoličke Crkve u Hrvatskoj na razmeđu tradicionalnosti i modernosti s posebnim naglaskom na značenju hrvatskog nacionalnog identiteta. Naravno, polazeći pritom od teze da su Katolička Crkva u Hrvata i vjera tijesno povezane s nacionalnim osjećajem i modernim hrvatskim identitetom. Povijest hrvatskog naroda teško je zamisliti bez jasno određene uloge Katoličke Crkve u oblikovanju moderne hrvatske nacije. Stoga, kada je riječ o ulozi i značenju Katoličke Crkve u modernosti, potrebno je najprije osvrnuti se na raspravu o ulozi Katoličke Crkve u kontekstu novije hrvatske povijesti, kako bi se daljnja rasprava proširila na određene naglaske novih izazova nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. To neizostavno otvara raspravu u smjeru odnosa Katoličke Crkve naspram Europske unije i svih onih refleksija na moguće aplikacije pojedinih sekularnih europskih koncepata na hrvatsko društvo. Iako je nemoguće u jednom članku prikazati sve povijesne događaje važne za razumijevanje uloge Katoličke Crkve u novijoj hrvatskoj povijesti, ovaj će rad, ne ulazeći u detalje povijesnih i inih rasprava o toj temi, započeti tezom: uloga i značenje Katoličke Crkve u Hrvatskoj nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju za hrvatsko je društvo presudna zbog pokušaja eliminiranja svakog utjecaja Crkve i vjere na javni život radikalnim ostvarivanjem sekularne države (naravno, u kontekstu europske ideje) te stvaranjem novih pojmova i nove »korektnosti« u javnom mišljenju i govoru bez obrazloženja njihove moralne i pravne opravdanosti kao i njihova doprinosa javnom općem dobru. Govoriti o prijepornosti ili problematičnosti sekularizacije europskog društva naspram većinski katoličkog hrvatskog čini se kao vraćanje često opisivanoj formuli Maxa Webera »otčaravanje svijeta« (*Die Entzauberung der Welt*). U jednoj razini analize to se zasigurno i može protumačiti tako, međutim, kada ulazimo u analizu eliminiranja svakog utjecaja

Bosni i Hercegovini, kao i Katoličku Crkvu u »hrvatskoj dijaspori«, to jest Katoličku Crkvu u ondašnjim jugoslavenskim republikama, u Zapadnoj Europi i općenito u svijetu, gdje je Crkva u svojim hrvatskim katoličkim zajednicama (misijama) ostvarivala svoju crkvenost. Usp. »Jeremija, što vidiša«, *Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu* (ur. Pero ARAČIĆ), Teologija u Đakovu, Đakovo, 2001., str. 9. »Crkva u Hrvata« u daljnjem će se tekstu odnositi na pojmove »Crkva« i »Katolička Crkva«.

² Andreja SRŠEN – Davor PISKAC, »Hrvatski nacionalni identitet i Europska unija«, *Slavia Meridionalis*, br. 12, Warszawa, 2012., str. 159–171.

Crkve i vjere na javni život radikalnim ostvarivanjem sekularne države, stvaranjem novih ustavnih definicija kao što su »brak«, »bračna zajednica«, zahtijevanjem individualnih sloboda i prava bez obrazloženja njihove moralne i pravne opravdanosti, postavlja se pitanje nije li uloga Katoličke Crkve u Hrvatskoj danas presudan čimbenik u sprečavanju laicizma. Za razliku od zdrave laičnosti koju je Katolička Crkva prihvatila u smislu da Crkva i država imaju odnos u kojem Crkva uvažava laičnost države, njezinu organizaciju i načela njezina institucionalnog djelovanja. Njezina je uloga podržavati takvu laičnost, ali nikako laicizam koji isključuje religiju, vjeru, Crkvu i Boga, što predstavlja opasnost za razaranje zdravog tkiva hrvatskoga društva s obzirom na to da identitet hrvatskog društva počiva upravo na načelima kršćanskog humanizma.

Uloga crkvenih elita u Hrvatskoj na razmeđu tradicionalnosti i modernosti u 20. stoljeću

Povijest Crkve u Hrvata tijekom 20. stoljeća možemo podijeliti u pet razdoblja.³ Prvo je razdoblje do konca Prvog svjetskog rata kada je Hrvatska bila u sastavu Austro-Ugarske. Početkom 20. stoljeća Crkva među Hrvatima traga, razviviši Katolički pokret, za svojim identitetom u liberalnom okruženju te političke zajednice.⁴ Nakon Prvog svjetskog rata Hrvatska dijeli sudbinu poraženih naroda i ulazi u političko zajedništvo Države Srba, Hrvata i Slovenaca, tj. Kraljevinu Jugoslaviju. Tada prestaje prvo, a započinje drugo razdoblje povijesti Crkve u Hrvata kada je u novoj državi ona pravno zapostavljena u odnosu na Srpsku pravoslavnu Crkvu, a njezino djelovanje opterećuju i unutarcrkvena razilaženja među crkveno i društveno angažiranim laicima. Pod protektoratom njemačkog nacionalsocijalizma i talijanskog fašizma započinje treće razdoblje povijesti Crkve u Hrvata kada su hrvatski politički emigranti, ustaše Ante Pavelića, uspostavili tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku u kojoj su hrvatski katolici, razočarani velikosrpskom hegemonističkom i unitarističkom politikom u Jugoslaviji, težili samostalnoj državi te su s nadom prihvatili Pavelićevu kvislinšku državu.⁵ Međutim, u danima uspostave kvislinške države uočljiva je nepripravnost hrvatskih organiziranih katolika na političko opredjeljenje. Nezadovoljstvo stanjem u unitarističkoj Jugoslaviji udaljilo ih je od jugoslavenstva, ali ih je vratilo

³ Emanuel Hoško dijeli ovo razdoblje Crkve na pet razdoblja, iako se negdje javljaju i autori koji to razdoblje dijele u šest dijelova. Tako, primjerice, Tomislav Ivančić pak u životu Crkve u Hrvata od 1945. do kraja stoljeća vidi šest različitih razdoblja. Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, *Hrvatski identitet u Europskoj uniji* (ur. Stjepan BALOBAN), Zagreb, 2003., str. 51–87; Tomislav IVANČIĆ, »Prihvatanje Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj«, *Jeremija, što vidiš», nav. dj.*, str. 27–28.

⁴ *Isto.*

⁵ Ustaška politika povijesti počela se oblikovati za boravka ustaša u emigraciji, s ciljem da se u interpretacijama povijesti pokaže kako su upravo oni i njihov vođa Ante Pavelić pozvani ostvariti svrhu povijesti – samostalnu hrvatsku državu. U toj interpretaciji pozivaju se na 1102. godinu kada je Hrvatska, prema tom tumačenju, izgubila svoju državnost, pa se otada cjelokupna hrvatska povijest svodi na borbu za samostalnu državu, gdje se kao istaknuti borci za narodno oslobođenje navode Zrinski i Frankopan, Eugen Kvaternik, Ante Starčević i Stjepan Radić, s vrhuncem u osobi Ante Pavelića. Usp. Tihomir CIPEK, »Ustaška politika povijesti. 1941. kao revolucionarna godina«, *Kultura sjećanja: 1941. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* (ur. Sulejman BOSTO – Tihomir CIPEK – Olivera MILOSAVLJEVIĆ), Zagreb, 2008., str. 134.

prihvatanju nacionalizma po zastarjelima modelima političkog katolicizma na početku Hrvatskog katoličkog pokreta.⁶ Bez vlastitih izgrađenih stavova to je opredjeljenje bilo gotovo jedina opcija jer se nisu mogli svrstati uz Hrvatsku seljačku stranku s kojom se nisu slagali desetljećima, a ni prihvatiti antifašistički pokret koji je isticao jugoslavensku orijentaciju i promicao komunizam.⁷ U takvim su okolnostima vodstvo Katoličke Crkve i njezin organizirani dio nepromišljeno prihvatili radikalni nacionalizam što je nužno dovelo do političke suradnje organiziranih katolika s hrvatskim radikalnim nacionalistima koji su u inozemstvu bili usvojili i stavove nacističkog totalitarizma. Hrvatski organizirani katolici u tom su trenutku bili nesposobni za neku drugu političku opciju. Odobravali su, naime, rješavanje hrvatskog pitanja kako ga je uspostavom Banovine počela rješavati Hrvatska seljačka stranka, no ipak im idejno nepovjerenje u tu stranku nije dopuštalo da je sada slijede kad nije htjela prihvatiti vlast u Hrvatskoj i nije vjerovala u hrvatsku samostalnost pod patronatom njemačko-talijanskih okupatora, pa tako nije željela surađivati s ustašama.⁸ Među organiziranim katolicima bilo je onih koji su zastupali i promovirali ideje kršćanskog socijalizma, ali nisu činili skupinu koja bi se bila u stanju, na temelju tog programa, uključiti u antifašističku borbu. Politički nepripravljeni odlučili su se na političko djelovanje koje kao katolici nisu odobravali, ali im ga je nametnula olako prihvaćena politička opcija katoličkog hrvatstva u ime narodnog dobra.⁹ Tako se dogodilo da su ih ustaške vlasti koristile za ostvarivanje svojih nepravdanih i neopravdanih ciljeva u službi nacističkog totalitarizma. Ustaške vlasti i njemačke i talijanske okupacijske vojne snage nisu Crkvu označavale neprijateljem jer im se katolici nisu neposredno usprotivili, iako je politički sustav te države u godinama rata gušio svaku kritičku riječ hrvatskih biskupa kad su se zauzimali za osnovna prava pravoslavaca, Židova i drugih progonjenih.¹⁰ Oružjem su im se suprotstavili pripadnici antifašističkog pokreta pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije i Srbi u četničkim rojalističkim postrojbama.¹¹ Mogli bismo ustvrditi kako

⁶ Usp. F. E. HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 62.

⁷ *Isto.*

⁸ U Hrvatskoj je, nakon što je Vladko Maček, lider HSS-a, odbio njemačku ponudu za savezništvo, formirana NDH na čelu s vođom A. Pavelićem. Vladko Maček, koji je bio prozapadno orijentiran lider HSS-a, tvrdio je da je na samom početku većina hrvatskog naroda NDH dobitnik, budući da su se riješili srbijanske dominacije. Međutim, istaknuo je da se zbog masovnih ustaških zločina genocida i prodaje hrvatskih teritorija fašističkoj Italiji početna podrška dijela hrvatskog naroda NDH brzo topila. Bilo mu je jasno da su opstanak ustaškog režima jamčile fašističke sile i da će NDH nužno s njima dijeliti sudbinu. T. CIPEK, »Ustaška politika povijesti. 1941. kao revolucionarna godina«, str. 134.

⁹ F. E. HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 62.

¹⁰ Hrvatski su biskupi, napose kardinal Stepinac, često i smjelo prosvjedovali protiv ustaških zločina u njihovom odnosu prema pravoslavicima i Židovima. Nadbiskup Stepinac susretao se s predstavnicima vlasti samo kada je to bilo nužno za jednoga visokog predstavnika Crkve, a istodobno je oštro prosvjedovao protiv nedjela samoga režima kao i njemačkih i talijanskih okupatora. Sami partizani dijelili su njegove okružnice tog sadržaja s ciljem da dobiju povjerenje naroda. Treba naglasiti da je nadbiskup Stepinac bio odan ideji da hrvatski narod ima pravo na vlastitu državu i slobodno iskazivanje vlastite političke volje, ali su ga postupci ustaša brzo uvjerali da onakva Nezavisna Država Hrvatska ne znači ostvarenje te legitime težnje. Do kraja rata dosljedno je osuđivao teror i progone i zauzimao se za sve progonjene, ne samo Hrvate nego i za Srbe i Židove. Stoga Stepinac nije krio svoje razočaranje u ustaški režim i njegova je kritičnost bila tako visoka da su ga ustaše namjeravali zatvoriti. Opširnije vidi u: Ivan MUŽIĆ, *Pavelić i Stepinac*, Split, 1991., str. 8, 9, 47, 71–79.

¹¹ I to teško vrijeme traži mirne prosudbe povjesničara jer sudjelovanje crkvenih elita u brzim promjenama, često idejno posve međusobno suprotstavljenima, ipak nije bilo uvijek istovjetno. Usp. F. E. HOŠKO, »Utjecaj

treće razdoblje povijesti Crkve u Hrvata u 20. st. karakterizira proces poistovjećivanja vjere i nacije, gdje su ustaše svoju poziciju opravdavali kao odgovorom na jugoslaven-sko-unitaristički i velikosrpski rasni program diktature kralja Aleksandra Karađorđevića. Novo razdoblje započinje porazom okupatora i Nezavisne Države Hrvatske što je završilo ponovnim uspostavljanjem Jugoslavije, i to kao savezne države od šest republika s državnim ustrojstvom idejnog jednoulja i diktature Komunističke partije. Crkva i vjera tada su se našle u teškom položaju jer su proglašene znakom reakcionarne prošlosti. Upravo je to trebalo spriječiti, kako ne bi bili čimbenici društvenih događanja. Stoga je poslije Drugog svjetskog rata država zabranila sve katoličke organizacije i počela progoniti organizirane katolike.¹² Kad je 1952. Sveta Stolica imenovala nadbiskupa Stepinca kardinalom, Jugoslavija je naglo prekinula diplomatske odnose s Vatikanom i nakon toga uspješno izolirala Crkvu od inozemstva jer nije dopuštala ni odlazak biskupa u Rim, a priječila je dotok inozemne teološke literature. U tom periodu Crkva se našla u društvenom getu, vjernici su bili etiketirani kao zaostali i reakcionari. Otklon Jugoslavije od politike SSSR-a omogućio je da država nakon dva desetljeća odustane od boljševičkog stava prema Crkvi, što je potvrdio tzv. Beogradski protokol o odnosima Jugoslavije i Svete Stolice.¹³

Upravo je time i započelo novo razdoblje u povijesti Crkve u Hrvata u 20. stoljeću, koje je obilježio Drugi vatikanski koncil kada je Crkva stekla dovoljno slobode da povede brigu za vlastitu obnovu u duhu tog Koncila.

Peto razdoblje Crkve obilježeno je raspadom druge Jugoslavije kada ni komunistički unitarizam nije bio u stanju suprotstaviti se srpskom hegemonizmu, a kolosalno povijesni datum tog razdoblja jest 15. siječnja 1991. godine kada je uspostavljena samostalna država Republika Hrvatska. Iako je bila prisiljena na oružanu obranu svojih granica, ipak je 1995. osigurala cjelovitost svog teritorija. I u ovom razdoblju valja s oprezom promišljati o ulozi Crkve u Hrvata budući da je ta ista Crkva u 20. stoljeću prošla svoj »križni put komunističkog jednoulja« kada je njezino djelovanje svedeno na puko preživljavanje, pa je i akumulirala takvo iskustvo koje joj danas ne može koristiti u djelovanju, ali je ipak jednim dijelom opterećuje jer je dio njezine tradicije. U tom kontekstu Pero Aračić opravdano upozorava kako danas kod nas i u drugim postkomunističkim zemljama postoji napast pa i mogućnost barem triju opredjeljenja: *prvo* je nostalgija: vratiti se tamo gdje smo s komunizmom stali, tj. oko 1950., ili i prije i vratiti oduzete imovine, uspostaviti iste institucije i udruge, crkvene škole, pokrete... *Drugo* je ono koje se može zvati uvoz sa Zapada i 'kolonizacija' ovih Crkava koje su 'zaostale'. Primjer takvog uvoza ponegdje je brzo uvođenje 'crkvenog poreza', oživljavanje starih pokreta i udruga. *Treće* je opredjeljenje nešto teže i zahtjevnije, a sastoji se u tome da sučelimo svoju prošlost i iz nje nešto 'naučimo' i od nečeg se 'odučimo', tj. odviknemo i uronimo u misli Drugoga vatikanskog sabora. To znači da se u novoj društvenoj stvarnosti Crkva treba pozicionirati

Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 64; Ivan LOVRENOVIĆ, »Stepinac i Markušić – dvije oprečne katoličko-hrvatske paradigme«, *Bosna franciscana*, god. 10, br. 16, Sarajevo, 2002., str. 68–85.

¹² Brojni su godinama bili u zatvoru ili su izgubili živote jer u poratnim okolnostima nije bilo potrebno utvrditi osobnu krivnju okrivljenih. Za presudu bila je dovoljna optužba. Slučaj zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca u mnogočemu je primjer odnosa komunističke Jugoslavije prema Katoličkoj Crkvi. *Isto*, str. 65.

¹³ Usp. Franjo ŠANJEK – Tomislav KRALJEVIĆ, »Religija i nacionalni identitet Hrvata (19. i 20. stoljeće)«, »Jeremija, što vidiš«, str. 199–201.

na novi i odgovarajući način.¹⁴ Upravo na tragu potonjeg opredjeljenja uloga Crkve u očuvanju nacionalnog identiteta može se isključivo promatrati u kontekstu promjene svoje svijesti i prakse. U Hrvatskoj između dva svjetska rata prepoznajemo sučeljavanja katoličkog, komunističkog i liberalnog tipa, odnosno dogodilo se ono što je poznati sociolog religije Željko Mardešić nazvao »Oktobrom prije Bastille«, tj. dogodila se komunistička revolucija prije nego što je stvoreno građansko društvo.¹⁵ Stoga je, na tragu navedenoga, jasno kako Mardešić govori da je paradoks modernog hrvatskog društva osnaženje dviju odrednica predmodernih značajki: katoličke i komunističke.¹⁶

Govoreći o pologu Crkve u oblikovanju i očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta u 20. stoljeću važno je odgovoriti na jedno temeljno pitanje – koje iskustvo krije u sebi Crkva u 20. stoljeću, a da je to iskustvo utjecalo, oblikovalo ili pak prelamalo hrvatski nacionalni identiteta Pitanje je to koje sažimlje svu svoju povijesnu kompleksnost hrvatskoga naroda u turbulentnom 20. stoljeću. To je iskustvo koje u sebi krije razdoblja političkog katolicizma, katoličkog hrvatstva i katoličkog jugoslavenstva.¹⁷ Mnogi su crkveni mislitelji tek poslije uspostave samostalne države Hrvatske počeli ozbiljno promišljati o promjenama koje su se, gledajući to iz perspektive Crkve, dogodile u razdoblju komunističke vladavine. U tom kontekstu valja istaknuti sljedeće procese unutar Crkve:

1. Katoličkoj Crkvi amputirana je društvena i politička dimenzija.
2. Crkva je pridonijela razvoju jednog »tradicionalnog pastorala«, pa se razvila »piramidalna« ekleziologija sa snažnim načelom autoriteta gdje je djelovanje laika bilo svedeno na minimum.
3. Umanjena je svijest odgovornosti laika, kao posljedica navedenih procesa.¹⁸

Proces u kojemu je Katoličkoj Crkvi amputirana društvena i politička dimenzija odnosi se na svojevrsnu »getoizaciju Crkve«¹⁹ čiji su procesi karakteristični za vrijeme komunističke ideologije kada je izostala društvena dimenzija Crkve i vjere te se vjera dopuštala tek kao »privatna stvar«. U tom razdoblju uočava se proces u kojemu vjernik u vrijeme komunizma postaje »homo duplex«, budući da vjera tada postaje nešto što se tiče isključivo njega intimno i privatno, dok se javno govorilo i postupalo kako je to tražila Partija. Sve one vrijednosti koje su u sebi skrivale, ne samo one najdublje vjerske istine već i one nacionalne, skrivale su se u krugu obitelji i uskog kruga prijatelja.²⁰ Promjena »tradicio-

¹⁴ F. E. HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 74, bilj. 2.

¹⁵ Usp. Željko MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetome*, Zagreb, 2007., str. 795–814; Željko MARDEŠIĆ, »Oktobar prije Bastille«, *Obnovljeni život*, god. 45, br. 4, Zagreb, 1990., str. 217–218; nav. u: Željko TANJIĆ, »Rolle und Bedeutung der katholischen Kirche Kroatiens«, *OST-WEST. Europäische Perspektiven*, br. 3, Freising, 2013., str. 188–197.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ F. E. HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 64–65.

¹⁸ *Isto*, str. 67–70.

¹⁹ »Getoizacija Crkve« razumijeva proces u kojemu je Crkva bila stjerana u »sakristije« i svoja »dvorišta«, što je znakovito za vrijeme komunizma, kada se u javnosti o Crkvi moglo čuti samo ono što su dirigrani mediji iznosili radi svojih ciljeva, ali ona nije mogla biti partner, te se nije mogla braniti, a posebno ne utjecati na stvaranje javnog mnijenja. *Isto*, str. 67.

²⁰ O progonjenosti Crkve i zapostavljanju vjernika radi vjere vidi: Pero ARAČIĆ – Gordan ČRPIĆ – Krunoslav NIKODEM, »Vjerska situacija u hrvatskom tranzicijskom društvu, prema istraživanju »Aufbruch«, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, god. 128, br. 12, Đakovo, 2000., str. 775–815, ovdje 787; u: F. E. HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 67.

nalnog pastoral« odnosila se na procese klerikalizacije crkvenoga života gdje su sami klerici štitili laike kako ne bi zbog moguće suradnje trpjeli i bili ugroženi, što je dovelo do koncentracije svega crkvenoga djelovanja na razini klerika. Konačni rezultat svega bio je nepovoljan za život Crkve jer se klerikalizacija očitovala kao nepoželjnost suradnje klerika i laika, gdje su klerici preuzeli zadaće koje po sebi pripadaju laicima. Upravo u tom preuzimanju zadaća uočavamo i očuvanje elemenata hrvatskog nacionalnog identiteta u njegovim materijalnim i duhovnim dobrima koji se u to vrijeme nisu mogli javno isticati, a ponajmanje promicati. Stoga s pravom možemo reći da proces klerikalizacije crkvenog života u doba komunizma ima i svoje prednosti u očuvanju nacionalnog identiteta budući da je upravo to bio jedini »društveni prostor« koji je mogao očuvati elemente hrvatskog nacionalnog identiteta. Kao posljedica ovih procesa umanjena je svijest odgovornosti laika koji su se pomirili s ulogom objekta crkvenog poučavanja.²¹ Jasno je da je razdoblje komunizma značilo prekid prisutnosti Crkve u kulturnom i javnom životu premda ne treba zaboraviti da je upravo u tom razdoblju Crkva našla svoju strategiju preživljavanja koja je bila bogata izdavaštvom i svim onim pastoralnim aktivnostima na tragu zaključaka Drugog vatikanskog koncila. Premda lišena materijalne moći, najveći gubitak u tom vremenu ipak nije bio gubitak imovine koliko izgon iz javnosti. Konačno, devedesetih, ostvarivanjem državne samostalnosti, otkrivamo nova nesnalaženja Crkve u javnom prostoru, što je i razumljivo s obzirom na dugogodišnji izgon iz javnosti.

Zaključno možemo reći kako je danas za historiografiju neupitna činjenica da je uloga Crkve u povijesnom razvoju 20. stoljeća ostala prepoznatljiva u svojoj konstanti njegujući elemente koji su svojom povezanošću, kohezijskom i asimilacijskom snagom doprinijeli opstojnosti hrvatskog nacionalnog identiteta i u razdoblju komunizma. Iako su to bila vremena koja nikako nisu pogodovala, ne samo hrvatskom narodu već cjelokupnoj integraciji njegova nacionalnog bića, ipak nikako ne možemo ignorirati neminovnu upletenost Crkve u nacionalnu dimenziju toga razdoblja. Svi su se ti procesi ugradili u tradiciju Crkve te se jedinstvo Crkve i hrvatskoga naroda očitovalo u odnosu spram vrijednosti tradicije, što je kasnije imalo reperkusije na suvremene modernizacijske procese u demokratskoj Hrvatskoj.

²¹ Zanimljiva je činjenica da su u vremenu poslije Drugoga svjetskog rata u Crkvi biskupi, tijekom gotovo pola stoljeća, ostali jedina crkvena elita; slijedili su ih svećenici, a tek u vremenu Drugoga vatikanskog koncila i razdoblju poslije njega i skupini teologa pripada taj naslov, ali su im ga osporili upravo neki biskupi. Naime, 1977. osnovano je Teološko društvo »Kršćanska sadašnjost« u koje se ućlanilo više od šezdeset hrvatskih teologa s ciljem da djeluje kao udruga građana (što je omogućio tadašnji zakon) koja štiti Centar za koncil-ska istraživanja, koji je bio središte Teološkog društva. Djelovanje Centra odobrio je zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Šeper. Društvo je, naime, zacrtalo svoje djelovanje vodeći računa o stvarnim promjenama u tzv. samoupravnom društvu tadašnje Jugoslavije, a i na vizionarskim naslućivanjima osnivača da te promjene zapravo vode političkom pluralizmu. Jedan od ciljeva Teološkog društva bio je i izgradnja katoličke laičke elite koja će biti sposobna preuzeti društvene i političke zadaće po nastupu očekivanih promjena. Teološko društvo nije zadobilo potrebno povjerenje crkvenih voditelja, a posljedice su se mogle najočitiije uočiti već kod prvih demokratskih izbora, budući da tada u Hrvatskoj nije bilo adekvatne demokršćanske političke opcije koja bi bila u stanju pobuditi povjerenje glasača, a katolici u drugim političkim strankama nisu bili u stanju predstaviti se kao katolička laička elita. Što, primjerice, nije bio slučaj u susjednoj Sloveniji gdje su se tada jasno profilirale demokršćanske stranke i na izborima zadobile veliko povjerenje glasača. Usp. F. E. HOŠKO, »Utjecaj Crkvenih elita na nacionalni identitet«, str. 69.

Katolička Crkva u Hrvatskoj pred novim europskim izazovima – kršćanski temelji ideje Europske unije

Kada je riječ o ulozi i značenju Katoličke Crkve u Hrvatskoj i svim prijemima vezanim uz njezin ulazak u Europsku uniju, treba prije svega pojasniti zašto danas Crkva sve češće upozorava na gubitak kršćanskog pamćenja i nasljeđa u Europi, često popraćen nekom vrstom praktičnog agnosticizma i religioznog indiferentizma, zbog čega mnogi Europljani ostavljaju dojam da žive bez duhovnih korijena.²² Ako se vratimo na početke stvaranja Europske unije, treba istaknuti činjenicu da je ta ideja nastala u onom dijelu Europe koji nije bio pod komunističkom vlašću, te da su njezini začetnici bili političari koji su ujedinjenu Europu zamišljali na temeljima zajedničke kršćanske baštine. Politički predstavnici triju naroda, Francuza, Nijemaca i Talijana – Jean Monnet, Konrad Adenauer i Alcide De Gasperi – bili su po vjerskom uvjereni katolici, a budućnost europskih naroda vidjeli su na kršćanskim temeljima. Upravo je taj temelj bio nadahnućem njihove ideje europskog jedinstva. Ako ovu stvarnost usporedimo s procesom nastanka i oblikovanja hrvatskog nacionalnog identiteta, onda možemo zaključiti kako je on sazdan na tim istim temeljima što ga svrstava u europski kontekst o čemu najbolje svjedoči povijest Crkve na ovim prostorima.²³ O kršćanskim temeljima Europe govorio je još 1958. Schuman pred Europskim parlamentom kada je ustvrdio da su »sve europske zemlje prožete kršćanskom civilizacijom, koja je *duša Europe*«,²⁴ upozoravajući na opasnost stvaranja ujedinjenja isključivo na ekonomskim i tehničkim osnovama. Na tom je tragu i De Gasperi istaknuo kako se ne može zamisliti Europu koja neće voditi računa o kršćanstvu, dok je njemački kancelar Adenauer u ujedinjenju Staroga kontinenta vidio očuvanje zapadne i kršćanske civilizacije. Upravo se na ovim temeljima gradila ideja Europe, današnje Europske unije, koja je nakon krvavih ratnih sukoba i teških posljedica Drugog svjetskog rata, što su ih izazvali različiti nacionalni i ideološki sustavi, trebala zaustaviti daljnju opasnost opasnih totalitarizama. U tom smislu neki autori ističu, kada je riječ o današnjoj Europi, kako bi povratak nekoj vrsti globalnog europskog prostora bez graničnih barijera kao i odveć au-

²² IVAN PAVAO II., *Ecclesia in Europa: postsinodalna apostolska pobudnica Svetog Oca Ivana Pavla II. biskupima, svećenicima i đakonima, redovnicima i redovnicama i svim vjernicima laicima o Isusu Kristu, koji živi u svojoj Crkvi, izvoru nade za Europu / Ivan Pavao II.*; [prijevod Branko Jozić]; Prvo poglavlje, 2003., Split.

²³ Hrvatska se kao zemlja na istočnoj granici nekadašnjega zapadnorimskoga prostora oblikovala u vrijeme kada se ta granica reinterpreterala kao granica Franačkoga i Bizantskog Carstva. Hrvati su sudjelovali u obama, no državotvorno, u načelu, samo u franačkoj kulturnoj sferi. Potom se reinterpreterala kao granica između zapadne i istočne Crkve, ali su i bizantski carski gradovi – tadašnja Dalmacija – za kralja Tomislava 925. definitivno pripali zapadnoj Crkvi. Ta je pripadnost zapadnoeuropskom i zapadnoćrkvenom kulturnom krugu latinski učinila službenim jezikom Hrvatske od 9. stoljeća do 1847. godine. Usp. Mislav JEŽIĆ, »Hrvatsko kulturno nasljeđe u europskom kontekstu«, *Nacionalni i kulturni identitet Hrvatske i članstvo u Europskoj uniji. Od Rimskog Carstva do EU* (prir. M. KUZMIĆ), Split, 2005.

²⁴ O *Duši Europe* govorio je papa Benedikt XVI. rekavši: »Čini mi se da Europa teško pronalazi vlastiti identitet jer u Europi danas postoje dvije duše.« Jedna je od tih dviju duša »apstraktni, protupovijesni razum koji misli vladati svime jer se osjeća iznad svih kultura«. Razum koji teži »emancipirati se od svih tradicija i kulturnih vrijednosti« ne može »uspostaviti međukulturni dijalog s ostatkom čovječanstva«. Druga je duša »kršćanska«, usadena u korijene Europe koja je iz njih potekla i izgradila se kao Europa s velikim vrijednostima, a stvorila je »smionost razuma i slobodu kritičkog razuma«. Vidi: [http://dnevnik.hr]; *Papa: Problem Europe je razum koji bi htio vladati svime*. Vatikan, 16. 10. 2012. Pristupljeno: 12. 2. 2014.

toferencijalnih nacionalnih projekata lako sklonih sukobljavanjima, najvjerojatnije, tako barem misle mnogi u središnjim crkvenim tijelima, olakšalo poslanje Crkve kao »globalnog igrača« u promicanju nove evangelizacije životnih stilova već znatno raskršćanjenih žitelja Europe.²⁵

Kako je prethodno rečeno, prvotna je zamisao europskih idejnih začetnika ujedinjene Europe bila da se Europa ujedini na zajedničkim osnovama kršćanske baštine, međutim, s vremenom je ta ideja sve više bila zapostavljena u korist ekonomskog ujedinjenja. Danas svaka rasprava o europskim integracijama stavlja u prvi plan ekonomski okvir, zapostavljajući onu prvotnu ideju koja sačinjava *dušu Europe*. Ono što Crkva smatra problematičnim jest odbacivanje kršćanskih korijena što je posebice došlo do izražaja prilikom sastavljanja Europskog ustava u kojem se izuzelo spominjanje Boga i kršćanstva. Danas uočavamo jednu vidljivu devijaciju sustava vrijednost u Europi, s obzirom na korijene Europe, a ta je da se temelj europskom zajedništvu više ne traži u kršćanskim vrijednostima jer su one zamijenjene univerzalnim. Tu se ne može izuzeti povijesna stvarnost iz koje je vidljivo da je Europa dubinski prožeta kršćanstvom što je posebno isticao Ivan Pavao II.: »Nema dvojbe da je u složenoj povijesti Europe kršćanstvo, zasnovano na čvrstom temelju klasičnog naslijeđa i mnogostrukih prinosa raznih etničko-kulturnih tokova koji su se tijekom stoljeća u nju slijevali, središnji i određujući element.«²⁶

Katolička Crkva je svjesna da duhovna situacija u Europi, s kršćanske točke gledišta, nije nipošto dobra i da paralelno sa stvaranjem europske zajednice treba nastojati da Europa ne zaboravi svoje kršćanske korijene. U tom je poslanju uloga Crkve biti čuvarica evanđelja, sudjelovati u širenju i učvršćivanju onih vrijednosti koje su europsku kulturu učinile sveopćom.

Uloga Katoličke Crkve u samostalnoj Republici Hrvatskoj

Crkva je od samih početaka stvaranja hrvatske države i početka uspostave diplomatskih odnosa Hrvatske s Europskom unijom imala važnu ulogu u očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta. Ne smije se zaboraviti da je Hrvatska bila snažno izložena agresiji, a rat, žrtve, progoni, prisilne migracije, uništavanje sakralnih objekata predstavljali su za Crkvu iznimnu kušnju. Koliko god se takva situacija u ono vrijeme činila bezizlaznom, Hrvatska je obranila svoju nezavisnost i uloga je Crkve u tome bila velika. Ovdje je nemoguće raščlaniti sve zaplete ratnog razdoblja u Hrvatskoj, ali je činjenica da je u to vrijeme Crkva upozoravala na ono što priječi razvoj hrvatskog demokratskog društva, napose kada je riječ o djelovanju »grijeha struktura« što su ih omogućili zakoni, propisi, kojima prvotni cilj nije bio opće dobro čovjeka i zajednice.²⁷ U vrijeme demokratskih procesa tranzicije

²⁵ Nikola BIŽACA, »Europska unija i politički pluralizam katolika«, *Crkva u svijetu*, god. 40, br. 3, Split, 2005., str. 275.

²⁶ IVAN PAVAO II., *Spes aedificandi*: motu proprio (1. listopada 1999.), 1: *AAS* 92 (2000.), str. 220.

²⁷ U tom je kontekstu zagrebački nadbiskup Josip Bozanić, koji je u to vrijeme bio predsjednik Komisije HKB za odnose s državom u božićnoj poruci 17. prosinca 1997. rekao: »... dijalog, tolerancija, uvažavanje demokratskih procedura, ublažavanje radikaliziranih društvenih odnosa, nastojanje oko širokog usuglašavanja, stavljanje općeg dobra iznad uskih stranačkih, grupnih i lokalnih interesa – novo je pomirenje u današnjoj

i transformacije hrvatskog društva dolazi do revitalizacije religije, koja je djelovanjem etabliranih povijesnih religijskih zajednica, misleći pritom prvenstveno na Katoličku Crkvu, imala, naravno ima i dalje, značajnu ulogu moralnog arbitra hrvatskog društva, bez obzira na to što su Hrvati, pa i Crkva, prečesto bili na objema stranama modernih podjela.²⁸ Nakon rata uloga i značenje Crkve očitovali su se u procesu pomirenja koji su uvijek išli u smjeru traženja povijesne istine. Taj proces, uz sve poteškoće koje i danas postoje, ipak traži vrijeme žalovanja, opraštanja i pomirenja, tako da oni koji kritiziraju Crkvu – da nije dovoljno učinila u tom pravcu – moraju biti svjesni da svaka površnost i brzopletost u iznalaženju povijesnih istina mogu biti izvor samo dubljih rascjepa.

Kako se političko tijelo u Hrvatskoj danas u jednom velikom dijelom poklapa s pripadnicima Crkve, sve što na društvenom i političkom planu karakterizira državu i društvo, na svoj se način prelama i u Crkvi. Od Crkve očekuju, podjednako hrvatski vjernici kao i hrvatski građani, da jednako odgovorno daje pozitivan doprinos razvoju demokratskog društva, što je posebno izraženo u sadašnjoj stvarnosti kada je Hrvatska postala članicom Europske unije. Gotovo da bismo mogli reći kako se od Crkve očekuje jasan stav koje se to vrijednosti, a koje se odnose na hrvatski nacionalni identitet, mogu i koje se imperativno moraju poštivati. U tom smislu možemo govoriti kako se Crkva danas nalazi na razmeđu modernosti i tradicionalnosti. Iako je teško govoriti o jasnoj granici tih dvaju procesa, jer bi tome prethodilo razjašnjenje u kojoj mjeri tradicionalnost a u kojoj modernost određuje Crkvu danas, možemo eventualno naznačiti kretanje tih dvaju procesa. Tradicionalnost uz koju se veže Katolička Crkva u Hrvatskoj može se jedino razjasniti njenim iskustvom iz prošlosti, i to je prvi preduvjet kako bismo razumjeli razdoblje modernosti koje donosi novu ulogu Crkve u hrvatskoj kompleksnoj stvarnosti. Ovu stvarnost trebamo sagledavati i iz perspektive u kojoj je evidentno da se Crkva ni prije komunističkog razdoblja nije formirala u normalnim okolnostima slobode i pluralizma. Špiro Marasović upozorava na odnos tradicionalnih i modernizacijskih procesa u izgradnji nacionalnog identiteta u hrvatskom društvu koje određuju konkretne okolnosti, posebice povijest i mentalitet naroda.²⁹ Tu specifičnost u hrvatskom narodu određuju zasada uglavnom četiri činjenice. Prva se odnosi na nedostatak demokratske tradicije i prakse u suvremenom smislu riječi gotovo u cijelom hrvatskom narodu, što će reći da hrvatski narod prve korake u demokraciji mora učiti »uz rad«. Druga se veže uz različitost mentaliteta unutar samoga hrvatskog naroda. Treću određuju negativne navike baštinjene iz vremena komunističke vladavine, a četvrta je vezana uz ratne okolnosti.

Zadaća Crkve danas je, napose nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, progovoriti o svakom socijalnom i političkom problemu u hrvatskom društvu. Razloga za to ima više. Prvo, Crkva je danas institucionalno priznat društveni subjekt o kojem država mora voditi

Hrvatskoj«. Upravo su ove riječi ostale programom za hrvatske katolike, ne samo u Hrvatskoj, tijekom cijelog narednog razdoblja, u kojemu je došlo do ključnih promjena u hrvatskom društvu. Pored demokratizacije javnog života, Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu zapljusnuli su novi valovi sekularizacije i društvenog raslojavanja, što je predstavljalo dugoročni izazov za Crkvu. Vidi: Ivo BANAC, *HRVATII CRKVA. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti*, Zagreb, 2013, str. 151.

²⁸ Neki autori vide razlog tome jer su odnosi u krilu nove demokratske nacije tijekom proteklih dvaju stoljeća predstavljali odmak od gotovo svih tradicijskih privrženosti i spona – od religije do rodoslovnog koncepta obitelji i domovine. Vidi: I. BANAC, *HRVATII CRKVA*, str. 153.

²⁹ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Demos ante portas*, Split, 2002.

računa ako uopće želi biti demokratska. Drugo, osnovni konstitutivni element i Crkve i države jedan je te isti – čovjek pojedinac. Za državu on je građanin, a za Crkvu vjernik. Treće, ono što demokratska praksa traži, a u hrvatskom se društvu to nameće kao prijevika potreba, jest da Crkva svojim djelovanjem doprinosi »moral unositi u politiku«, a ne »unositi politiku u moral«. ³⁰ Stoga ono što obvezuje Katoličku Crkvu u Hrvatskoj danas jest njezino nastojanje da svako opredjeljenje za neki od političkih projekata bude, u konačnici, motivirano traganjem za što učinkovitijim načinom praktičnog ostvarenja temeljnih etičkih vrijednosti.

Nova proturječja ili obzor rješenja?

Moderna historiografija slaže se u činjenici da je Crkva bila važan čimbenik u demokratskim promjenama 90-ih godina prošloga stoljeća. Neki autori smatraju da su kritike i prijedlozi Crkve tog razdoblja gotovo besprigovorno prihvaćani, ³¹ već se krajem istog desetljeća uglavnom oni samo primaju na znanje, a već u novom desetljeću Crkvi se sve više proturječi. ³² To proturječje ima nekoliko razloga.

Prvo, dolaskom prvih demokratskih izbora u Hrvatskoj došlo je do konačne slobode ispovijedanja vjerske pripadnosti i pojavljivanja pozitivne snage koja je ulijevala ljudima povjerenje za vrijeme Domovinskog rata. Međutim, nestankom ideološkog neprijatelja vjernici su, skupa s institucijom Crkve, na velika vrata ušli na pozornicu demokracije i nepreglednih pluralnosti. U takvoj novoj društvenoj stvarnosti Crkva se morala pozicionirati na nov i odgovarajući način. Taj način podrazumijeva, kako onda tako i danas, diskurs o hrvatskom nacionalnom identitetu koji više ne ide samo u smjeru retrospektive povijesnih zasluga Crkve u očuvanju i oblikovanju hrvatskog nacionalnog identiteta. ³³ On danas sve više ide u smjeru buduće europske perspektive u kojoj hrvatski nacionalni identitet treba i dalje ostati elementom legitimacije u novom europskom okruženju. To konkretno u hrvat-

³⁰ *Isto*, str. 153–166.

³¹ Neki povjesničari smatraju da je ideološko opredjeljenje Crkve u to vrijeme bilo jasno određeno. »Pri kraju komunističke diktature Crkva je podlegla teologiji nacionalnog oslobođenja... Stoga ne čudi da se Tuđman znao poslužiti Crkvom kad mu je trebalo. Sa svoje strane, crkvena hijerarhija prigrlila je HDZ kao svoju stranku. Kardinal Kuharić, primjerice, nije ni želio demokršćansku stranku jer, kako je jedan talijanski demokršćanin prenio Ivici Maštruku, posljednjem ambasadoru SFRJ pri Svetoj Stolici, 'nije vidio potrebe za višepartijskim igrama niti za nekakvom lažnom demokracijom, pa niti za demokršćanskom strankom, jer u ovom trenutku Hrvatskoj treba jedinstveni nacionalni program, koji je na zadovoljstvo svih građana, ponudio HDZ'. Usp. I. BANAC, *HRVATI I CRKVA*, str. 147.

³² Frano PRCELA, »Polog katoličkog u hrvatskom identitetu«, *Hrvatski identitet*, Zagreb, 2011., str. 226. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Palači Matice hrvatske 7. i 8. svibnja 2009., Matica hrvatska, Zagreb.

³³ U tom kontekstu zanimljiva su neka razmišljanja intelektualnih elita danas kada je riječ o naglašavanju povezanosti Katoličke Crkve s hrvatskim narodom. Tako Frano Prcela ističe kako je Katolička Crkva stvorila tzv. pozitivne predrasude o sebi samoj kreirajući tako interne metapripovijesti »velike priče«. Naime, pri isticanju suputništva hrvatskog naroda i Katoličke Crkve, kako od strane crkvene hijerarhije tako sve do običnih vjernika, koriste se određeni povijesni događaji, osobe ili sintagme koje su vremenom postale neizostavnim pojmovnikom u samopredstavljanju Hrvata katolika. U to autor nabroja sintagme poput: *katolički narod*, *marijanski narod*, *predziđe kršćanstva*, *Crkva u Hrvata*. Osim njih, postoje i »velike priče« novijeg datuma kao što su: *katolička zemlja*, *Stepinčeva Crkva* itd. *Isto*, str. 214.

svoj stvarnosti znači da je Crkva u relativno kratkom periodu morala definirati svoju novu ulogu i značenje. Naime, na sva ona pitanja kojima se Zapad bavio stoljećima, počevši od razdoblja prosvjetiteljstva naovamo, i koja je razriješio u procesu formiranja nacionalnih država kao novih fenomena moderniteta, Hrvatska, a time i Katolička Crkva u Hrvatskoj bile su prisiljene tražiti odgovore u kratkom vremenu. Pitanja shvaćanja i uloge države i društva te odnosa Crkve naspram njih čini se da ni danas nisu u potpunosti riješena, napolose ako to odnosi na pitanja pomirenja i ratnih zločina, sjećanja te vrlo važnih aspekata odnosa Crkve i države, a to su ustavna definicija braka, financiranje vjerskih zajednica te religijsko obrazovanje. Oko ovih se pitanja unutar hrvatskoga društva još uvijek vode javne rasprave, gdje je stav Crkve nerijetko pogrešno protumačen. Naime, hrvatskim »borcima« za sekularnu Hrvatsku nije poznato što je smisao odvajanja Crkve od države, i obrnuto. Unutar sociološko-politološkog pristupa to odvajanje nikada nije motivirano ateizmom ni voljom za uništenjem Crkve i vjere već, naprotiv, motivacija počiva na političkoj volji stvaranja slobodnog prostora da Crkva sa svojim vjernicima može što vjerodostojnije živjeti i propagirati vrednote evanđelja bez često upitne pomoći državnog aparata i tako što slobodnije služiti općem dobru.

Drugo, u hrvatskom se društvu crkvene elite upuštaju u prosudbe ne samo etičke naravi već su i aktivno uključene u podržavanje, promicanje kršćanskih načela humanizma kao temelja na kojem treba počivati hrvatsko društvo. No takav stav bremenit je načelnim pitanjima kako za Crkvu tako i za državu. Prvo, kako promicati novi europski identitet koji u sebi krije novo sekularističko opredjeljenje – »vjerovanje bez pripadanja«a Na tom tragu i nestaju kršćanske vrednote u suvremenoj Europi. Za to postoji niz empirijskih istraživanja koja upućuju na trendove u europskim društvima kao što su opadanje zanimanja za sklapanje brakova, rastave, rođenja izvan braka, izvanbračna životna zajedništva, obitelj s jednim roditeljem, homoseksualni brakovi, posvajanje djece kod homoseksualnih parova i još mnogi slični primjeri.³⁴ Imajući to u vidu, postavlja se pitanje moraju li katolici u Hrvatskoj³⁵ jednostavno prihvatiti kao po sebi očito uvjerenje kako je ulaskom Hrvatske u Europsku uniju postignut preduvjet očuvanja mira, svekolike suradnje, međusobnog poštovanja, uvažavanja među europskim narodima i državama. Jednako tako postavlja se pitanje smiju li katolici u hrvatskom društvu biti uvjereni kako ulaskom Hrvatske u Europsku uniju ne samo da se razvijaju negativni učinci globalizacije, kao što su kulturna homogenizacija, slabljenje socijalne države, surovi učinci liberalnog kapitalizma, daljnja erozija crkvene religioznosti, već se kršćanskom sustavu vrijednosti nameću nove sekularističke ideologije poput pitanja heteroseksualnih i homoseksualnih veza, tradicionalne

³⁴ U sklopu projekta European Values Study 1999/2000 provedeno je komparativno, interdisciplinarno istraživanje u kojem su sudjelovale 32 europske zemlje, među njima i Hrvatska. U studiji se analizira hrvatska društvena zbilja u kontekstu europskog okruženja. Studija ima osam poglavlja i plod je rada deset autora različitih znanstvenih usmjerenja. Usp. Josip BALOBAN, *U potrazi za identitetom: Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 2005.

³⁵ Državni zavod za statistiku objavio je u prosincu 2012. godine rezultate popisa stanovništva u Republici Hrvatskoj 2011. godine. Ti rezultati odnose se, između ostalog, i na popis stanovništva po vjeri. Glede vjerske pripadnosti, kao katolici izjasnila su se 3 697 143 građanina ili 86,28 %, kao pravoslavci 190 143 ili 4,44 %, protestanti 14 653 ili 0,34 %, ostali kršćani 12 961 ili 0,30 %, muslimani 62 977 ili 1,47 %, židovi 536 ili 0,01 %, a kao oni koji ne vjeruju izjasnilo se: agnostika i skeptika 32 518 ili 0,76 %, te onih koji nisu vjernici ili su ateisti 163 375 građana ili 3,81 %.

obitelji, rađanja djece, pobačaja, kontracepcije, spolnog odgoja i medicinski potpomognute oplodnje. U tom kontekstu svakako treba spomenuti jedan od primjera u Hrvatskoj, to je nedavni referendum o ustavnoj definiciji braka koji se održao 1. prosinca 2013. Upravo ovaj primjer najbolje svjedoči o tome kako Crkva ima poslanje društvenog osvješćivanja oko nekih načela u hrvatskom društvu, a sve u cilju izgradnje »kulture života«. Upravo na načelima izgradnje »kulture života« danas se najviše proturječi Crkvi. Mnogi članovi Katoličke Crkve prepoznali su aktualne i opasne ideološke pretenzije pa su zato od početka podržali Građansku inicijativu »U ime obitelji« koju, uz katolike, tvore i pripadnici drugih uvjerenja i ljudi dobre volje. Napor te građanske inicijative prepoznali su i hrvatski biskupi jer je po crkvenom učenju brak jedna od svetinja i iznimna ljudska vrednota. Ovdje bi se trebali podsjetiti kako je još Sinoda europskih biskupa³⁶ ohrabrila bračne partnere i kršćanske obitelji da se uzajamno podupiru u vjernosti svome poslanju Božjih suradnika u rađanju i odgajanju novih stvorenja te kako cijeni svaki velikodušni pokušaj odupiranja sebičnosti na području prenošenja života koju potiču lažni modeli sigurnosti i sreće. Na tom tragu ova je Sinoda tražila i od država, ali i od Europske unije da provode dalekovidnu politiku kojom će se današnjoj Europi zajamčiti najdragocjenije blago – buduće Europljane. Naime, unatoč činjenici da je Građanska inicijativa »U ime obitelji« skupila više nego dovoljan broj potpisa za raspisivanje referenduma o unošenju definicije braka u hrvatski Ustav po kojoj je brak zajednica muškarca i žene, sve je to izazvalo veliku diskusiju u hrvatskoj javnosti. Ta se »konzervativna revolucija«, kako su je javno prozvali, u medijima prikazala kao nešto što guši sekularnu državu i Katolička je Crkva proglašena svojevrsnim »krivcem« nakon objavljivanja rezultata referenduma.³⁷ Nadmoćna pobjeda Građanske inicijative »U ime obitelji« koja je dobila 65,87 % glasova onih koji su izišli na birališta iznimno je važan događaj u povijesti hrvatske nacije i Crkve, ne samo zato što je urodio pravnom, ustavnom zaštitom pojma braka kao jedne od civilizacijskih i vjerskih svetinja već i zato što je ovime potvrđeno da na strukturalne dimenzije hrvatskog nacionalnog identiteta ne mogu utjecati nikakvi politički procesi, napose oni liberalnog duha.

I konačno, znači li da ovaj referendum i stav Crkve oko ovoga pitanja priječe razvoj sekularne države, što se nerijetko moglo čuti od političkih elita za vrijeme prikupljanja potpisa za referenduma Naime, još je za vrijeme vladavine konzervativne stranke HDZ-a prije nekoliko godina donesen Zakon o suzbijanju diskriminacije koji LGBTIQ zajednice u Hrvatskoj koriste kao podlogu za podnošenje tužbi za bilo koju izjavu za koju smatraju da je diskriminatorna. Nadalje, Hrvatska još uvijek ima liberalan Zakon o abortusu donesen u komunističkoj Jugoslaviji 1978. godine, hrvatski predsjednik izjašnjava se kao agnostik, a predsjednik vlade kao ateist, kao i većina onih koji pripadaju hrvatskim političkim elitama.

³⁶ Biskupska sinoda – Druga posebna skupština za Europu, *Završna poruka*, br. 2: *L' Osservatore Romano*, 23. listopada 1999., str. 5.

³⁷ Krijući da će pozitivni ishod referenduma zaustaviti samo ideološko razaranje pojma »brak«, protivnici referenduma i predložene ustavne definicije braka služili su se nevjerojatnim konstrukcijama kojima su željeli zaplašiti nedovoljno informirane čitatelje i građane. Komentator Jutarnjega lista, dnevnika koji se svrstao uz skrivenu ideologiju i protivnike predložene ustavne definicije braka, u tekstu od 22. studenoga 2013., uz ostalo, tvrdi: »Svatko tko zaokruži 'za', glasovat će, zapravo, za crkvenu državu.« *Glas Koncila*, br. 48 (2058) | <http://www.glas-koncila.hr>. Pristupljeno: 1. 12. 2013.

Zapravo, postoji još niz primjera koji pokazuju da je Hrvatska u kraćem razdoblju prošla razvoj u sekularnom smjeru puno brže nego mnoge druge zemlje razvijene demokracije.³⁸ Treće, Crkva je u Hrvatskoj, posebice nakon ulaska u EU, »etiketirana« kao tradicionalna i zastarjela. Činjenica jest da Crkvu u Hrvatskoj možemo označiti kao tradicionalnu. Međutim, tu tradicionalnost vežemo uz njezin tradicionalni katolicizam koji pokazuje i veliku razinu pluralnosti. On se očituje i u području crkvenih medija, društvenog pa i političkog djelovanja nekih svećenika, različitih tendencija u duhovnosti i teologiji, od onih koji su na tragu teologije oslobođenja, političkih teologija pa čak i gender studija sve do marginalnih skupina onih koji se suprotstavljaju Drugom vatikanskom koncilu.³⁹

Četvrto, Crkvi se proturječi kada je u pitanju njezin utjecaj u području školstva i kulture, ali i socijalnih projekata. U dijelu medija i javnosti Crkva se u hrvatskom društvu prikazuje kao bogata institucija neosjetljiva na socijalne probleme, kao ona koja dobiva velika sredstva iz državnog proračuna. Ta kompleksna pitanja moguće je različito iščitavati, međutim, činjenica jest da Crkva dobiva nadoknadu za oduzetu imovinu u doba komunizma, pitanje koje ni danas nije u potpunosti riješeno, a koja se koristi za tri temeljne namjere: uzdržavanje klera, izgradnju novih objekata i Caritas koji djeluje na svim razinama i koji je prepoznat kao važan dio crkvenog života i djelovanja.⁴⁰

Temeljem iznesenog možemo zaključiti kako u Hrvatskoj ne postoji tradicija društvenog konsenzusa, koji je važan društveni čimbenik. Crkva u Hrvatskoj zauzima se za društveni konsenzus, međutim, kada je riječ o nekim temeljnim vrednotama, stav Crkve je jasan, a to je da one ne mogu biti predmetom društvenog dogovaranja. Upravo u promicanju temeljnih vrednota, u promicanju općeg dobra, u podupiranju demokratskih procesa, u zauzimanju za socijalnu dimenziju u gospodarstvu i politici Crkva želi davati svoj prinos. Ona je danas više nego otvorena prema civilnom društvu, čak štoviše, smatra ga važnim za društvena dogovaranja. Međutim, Crkva jednako tako upozorava kako civilno društvo ne može biti iznad čovjeka i ne smije postati novom ideologijom. Jednako tako treba prihvatiti činjenicu da civilno društvo u Hrvatskoj ne funkcionira zbog podrške političkih elita već zato što velik broj građana živi svoju vjeru, uključujući ovdje i ljude humaniste koji žive prema načelima kršćanskih vrednota iako ne pripadaju nijednoj kršćanskoj zajednici, ali cijene i poštuju Crkvu i vjernike.

Zaključak

Katolička Crkva u Hrvatskoj stoljećima je vjerno pratila hod hrvatskoga naroda, dijelila njegovu sudbinu, uvijek nastojeći u duhu evanđelja i crkvenog učiteljstva pratiti nove povijesne izazove koji se stavljaju pred hrvatski narod. Sve ono što danas karakterizira hrvatsku državu i društvo na društvenom i političkom planu na svojevrsan se način pre-

³⁸ Ž. TANJIĆ, »Rolle und Bedeutung der katholischen Kirche Kroatiens«, str. 188–197.

³⁹ *Isto.*

⁴⁰ Pri tome se govor o uzdržavanju klera pretvorio u tezu da svećenici dobivaju plaće iz proračuna, što nije točno jer oni i dalje žive od izravnog doprinosa vjernika svojih župa s tim da biskupski ordinarijati isplaćuju iz dobivenih sredstava pomoć onim svećenicima i župama koji ne mogu isplatiti svećenicima nagradu koja im je određena na razini metropolija. *Isto.*

lama i u Crkvi. Jedna od važnih uloga Crkve danas jest i njen doprinos razvoju hrvatskog demokratskog društva i očuvanju svih onih vrijednosti koje počivaju na načelima kršćanskog humanizma. Jasno je da je višestoljetni hod Hrvata bez samostalnog političkog okvira državnosti ostavio traga u homogenizaciji hrvatskoga naroda. Međutim, Hrvatska je danas članica Europske unije i ta činjenica Crkvu stavlja pred epohalnu kušnju. To znači da je uloga Crkve upozoriti na okrutan sustav slobode koji je razvio liberalni kapitalizam i, posljedično, doveo do stvaranja duhovne praznine te tako stvorio sustav slobode bez odgovornosti i solidarnosti. Na djelu je sve više sekularistička kultura nacionalnog zaborava unutar koje jača kult novca koji tjera ljude na svekoliko iscrpljivanje radi dostizanja novog božanstva liberalno-tržišne političke ideologije i filozofije. To, u konačnici, dovodi do društvene svijesti u kojoj su nacionalna dobra stavljena pod utjecaj viših političkih ciljeva. Stoga Crkva danas, možda više nego ikada u povijesti, ima poslanje progovoriti o opasnostima koje priječe uspostavu zdravog hrvatskog društva koje počiva na osobi, obitelji, solidarnosti, supsidijarnosti i državi kao instituciji koja njeguje opća nacionalna dobra. U tom kontekstu mogli bismo reći da Crkva danas ima presudnu ulogu u očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta, i to na dvjema različitim razinama – utjecajem njezinih elita koje svojim stavom utječu na formiranje javnog mnijenja glede društveno-vrijednosnih pitanja i na društveno-institucionalnoj razini koja traži novo pozicioniranje Crkve unutar hrvatskog društva gdje će i dalje demonstrirati svoju opredijeljenost za narod.

Summary

CATHOLIC CHURCH IN CROATIA AT THE CROSSROADS BETWEEN TRADITIONALISM AND MODERNITY: NEW DISPUTES IN EUROPEAN REALITY

The chief topic of this article is investigation of role and meaning of the Catholic Church and church elites in Croatia at the turn of the twentieth to twenty-first century. Present-day historiography established that Church had an important role in historical processes during the twentieth century in Croatia, especially regarding national cohesion and identity in opposition to the communist authorities. Author also elaborates relations between Catholic Church in Croatia and European Union in respect to some possible reflections / applications of European secular concepts to the Croatian society. Catholic Church in Croatia had an important role already from the beginning of the foundation of the Republic of Croatia; especially regarding diplomatic relations towards European Union, but at the same time Catholic Church supported preservation of Croatian national identity. Moreover, Catholic Church constantly warns about affairs and processes that retain democratization of Croatia, upholding the values of Christian humanism in order to make Croatia and Croatians recognizable within the European Union in respect to all the major principles of the Croatian national identity.

KEY WORDS: European Union, Catholic Church, Croatia, Croatian national identity, secularism, communism, Christian humanism, Croatian society.